

YHTEISEN KATSOMUSAINEEN OPPITUNNIT TUNTEIDEN HERÄTTÄJÄNÄ

MIRJA PITKÄNEN

Pro gradu-opinnäytetyön pohjalta kirjoitettu teksti, Uskonnon, katsomuksen ja kasvatuksen tutkimusseura ry:n Majakka-palkinto 2024

Tekonsa voi harkita, sanansa voi valita, tunteet kulkevat omia teitään.

Sylvi Kekkonen

Yhteinen katsomusaine ja tunteet

Tunteet ovat osa meistä jokaista. Tunteiden viriämiselle emme voi mitään, vaikka kuinka haluaisimme. Tunteet vain tulevat ja ravisuttelevat meitä niin hyvässä kuin pahassa. Tunteet ovat läsnä jokaisessa hetkessä, jokaisena päivänä. Tunteet vaikuttavat kokemuksiimme itsestämme ja toisistamme, toisten kohtaamiseen ja opimiseen – ja sen vuoksi niiden tutkiminen on merkityksellistä.¹

Suomalainen yhteiskunta ja siten myös oppilasaines monissa kouluissa on muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana yhä monikulttuurisemmaksi sekä moniarvoisemmaksi.² Tässä muuttuvassa maailmassa lapset ja nuoret tarvitsevat dialogitaitoja kohdatakseen vertaisensa kunnioittavalla ja ymmärtävällä tavalla. Tätä on käytetty yhtenä argumenttina yhteisen katsomusaineen puolesta keskusteluissa, joissa pohditaan nykyisen uskonnonopetusmallin muuttamista yhteiseen katsomusaineeseen³ Tunteiden ja yhteisen katsomusaineen voidaan nähdä yhdistyvän juuri oppiaineen dialogisuudessa: yhteisessä katsomusaineessa tavoitteena on harjoitella toisten, mahdollisesti eri tavalla ajattelevien ja uskovien ihmisten kohtaamista rakentavalla tavalla. Yhteisessä katsomusaineen kontekstissa oppilaiden

1 Nummenmaa 2010, 11, 32.

2 esim. Kallioniemi 2013, 73. Sakaranaho 2007, 3.

3 Hakala 2013, 71, Himanen 2015, 147. Salmenkivi & Ähs 2022, 189.

olisi hedelmällistä harjoitella ja tutkailla omia tunne- ja dialogitaitojaan osana moniarvoista oppilasjoukkoa.

Tutkimuksen aihe, viitekehys ja metodologia

Olen itse opiskellut yliopistovuosieni aikana uskontotieteen lisäksi psykologiaa ja kasvatustieteitä. Sen vuoksi tuntui luonnolliselta yhdistää näitä aloja myös maisterintutkielmassani. Pro gradu -tutkimuksessani vastasin kolmeen eri kysymykseen: Mitä tunteita seitsemäsluokkalaiset oppilaat kokevat yhteisen katsomusaineen oppitunneilla? Miten oppilaat selittävät tunteiden syntymistä? Millaisena oppilaat kokevat tunteiden ilmaisun yhteisen katsomusaineen oppitunneilla?

Tunteiden tutkimus kuuluu vahvasti emootiopsykologian alaan, ja siksi tutkimukseni teoreettinen viitekehys löytyi tunnetutkimuksen maailmasta. Tässä tutkimuksessa, ja erityisesti ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla, olen hyödynttänyt yhdysvaltalaisen emootiopsykologin, Daniel Golemanin, tunnejaotteluteoriaa. Golemanin teoria koostuu kahdeksasta tunneperheestä: jokaisessa tunneperheessä on kahdeksan päätunnetta sekä useita tarkentavia sukulaistunteita.⁴

Tunteet harvoin ovat vain yksilön sisäisiä kokemuksia, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa keskityin myös tunteiden ilmaisemisen tutkimiseen. Tässä käytin hyödyksi kolmea yleistä tunnetaitoteoriaa, joista ensimmäisen on muodostanut Daniel Goleman (1995), toisen Reuven Bra-On (1997) ja kolmannen teorian kaksikko Peter Salovey ja John Mayer (1997). Teorioissa on paljon yhtäläisyyksiä, kuten omien tunteiden tunnistaminen, tunteiden ilmaisu ja hallinta, empatia ja tunteiden merkitys ihmissuhteissa.⁵ Tarkemmin luokahuonetilanteissa koskevassa emootiopsykologiaa käytetty tunneilmapiirin käsite sen sijaan kuvastaa oppilaiden keskinäisen ja opettajan välisen kanssa käydyn sosiaalisen ja emotionaalisen vuorovaikutuksen laatua.⁶ Usein tunteet juuri syntyvät ja muotoutuvat sosiaalisessa kanssakäymisessä, mikä osoittautui todeksi myös tässä tutkimuksessa.

Laadullisen tutkimukseni aineistonani oli 26 seitsemäsluokkalaisten haastattelut, jotka toteutin kahdessa turkulaisessa yläkoulussa alkuvuonna 2023. Päädyin käyttämään tutkielmassani *yhteisen katsomusaineen* -käsitettä, sillä se tulee lähelle koulujen hieman toisistaan poikkeavaa tapaa kuvata kouluissa järjestettyä yhdistettyä katsomusopetusta omissa koulukohtaisissa opetussuunnitelmissaan. Toteutin kouluissa yhteensä 16 haastattelua, joista kuusi oli yksilöhaastatteluja ja kymmenen parihaastatteluja. Oppilaat saivat itse vapaasti valita, kummalla tavalla

4 Goleman 1997, 342.

5 Goleman 1997, 65. Bar-On 2006, 23. Mayer 2004, 4–5.

6 Reyes ym. 2012, 700–701.

he haluavat osallistua haastatteluihin ja tällä tavoin sain lisättyä oppilaiden osallisuuden kokemusta. Näiden puolistrukturoitujen haastatteluiden kesto oli 20–30 minuuttia. Haastatteluaineistot analysoin laadullisen sisällönanalyysin menetelmin: ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla haastattelu oli teorialähtöistä, kahden muun tutkimuskysymyksen kohdalla aineistolähtöistä. Eettisyys oli koko ajan läsnä tutkimuksen teon kaikissa vaiheissa, mikä on erityisen tärkeää huomioon ottaen haastateltavien alaikäisyyden.

Haastatteluiden tueksi olin muodostanut Golemanin tunneperheteoriaa hyödyntäen ja muokaten paperisen tunnekartan, sillä tunteista puhuminen voi olla haastavaa. Tunnekartta toimi virikkeenä ja apuna haastatteluissa helpottamassa vuorovaikutusta haastateltavien kanssa. Tunnekartassa oli kahdeksan päättunutta sekä 3–6 sukulaistunnetta tukikuvan ympärillä.

Tunneperheet tunnekartassa:

Pelko: kauhu, ahdistus, hermostuneisuus, huolestuneisuus

Nautinto: onni, huvittuneisuus, tyytyväisyys, innostus, ylpeys, ilo

Inho: halveksunta, vastenmielisyys, vähättely

Viha: raivo, kiukku, harmistuneisuus, suuttumus, ärtymys

Rakkaus: hyväksyminen, ystävällisyys, arvostaminen, ihailu, luottamus, uppoutuminen

Suru: epätoivo, alakulo, yksinäisyys, haikeus, itseinho, huoli

Häpeä: syyllisyys, nolous, harmitus, katumus, nöyryytys

Yllätys: hämmästyks, järkytys, ihmettely, kummastelu

Yhteisen katsomusaineen oppitunneilla koetaan moninaisia tunteita

Tutkimustulokset osoittivat, että yhteisen katsomusaineen oppitunneilla oppilaiden tunnekokemukset vaihtelivat laajasti. Kaikki tunneperheet tulivat mainituksi ja yhteensä oppilaat kertoivat tunteneensa tunteita 101 tunnesanan edestä. Eniten mainintoja tuli nautinnon, vihan ja rakkauden tunneperheistä.

Toiseen tutkimuskysymykseen aineistosta nousi neljä vastausta eli oppilaiden mukaan tunteiden synty liittyi neljään eri tekijään: opettajaan, oppitunnin sisältöön, omaan suoriutumiseen ja luokkakavereihin. Positiivisia tunteita koettiin erityisesti, kun oppituntien aiheet olivat oppilaiden mielestä kiinnostavia tai opettajan toiminta koettiin innostavaksi. Negatiivisia tunteita aiheuttivat puolestaan syrjivät ja mahdollisesti jopa rasistiset kommentit, työrauhan häiriöt ja oma suoriutuminen.

Tunteiden ilmaisun kokemuksissa aineistosta nousi neljä pääteemaa: tunteiden peittäminen, tunteiden ilmaisun muodot, tunneilmapiiri sekä tunteiden tarttuvuus. Oppilaat kertoivat kokevansa negatiivisten tunteiden ilmaisun hankalaksi, mikä johdatti tunteiden peittämiseen tai niiden ilmaisemiseen epäsuorasti. Tunnetaitojen osalta oppilaiden haastatteluista kävi ilmi, että he pystyivät refleктоimaan tunnekokemuksiinsa, mutta niiden ilmaiseminen oli haasteellista. Suuri osa oppilaista koki, että tunteiden ilmaiseminen oli riskialtista, sillä heitä mietitetty ja jopa pelotti vertaisten reaktiot. Moni oppilas koki, että negatiivisia tunteita tulee hillitä kouluissa, sillä niiden hallitsematon purkautuminen vaikuttaa niin työrauhaan, opettajaan kuin muihin oppilaisiin. Yli puolet oppilaista koki yhteisen katsomusaineen tunneilmapiirin negatiivisena, esimerkiksi herkkänä tai välinpitämättömänä. Kuitenkin hieman vajaa puolet haastatteluista koki taas tunneilmapiirin positiivisena. Valtaosa oli myös sitä mieltä, että toisten positiiviset ja negatiiviset tunteet tarttuvat luokassa ja he kokivat heijastelevansa luokkalaistensa tunteita.

Tutkimus osoittaa, että yhteinen katsomusopetus ei ole siis tällaisenaan ongelmatonta. Opettajien ja kouluyhteisön pitäisi pyrkiä luomaan kaikille oppitunneille turvallinen ja hyväksyvä tunneilmapiiri, jossa tunteiden ilmaiseminen olisi mahdollista ja mieluista kaikille oppilaille. Yhteisen katsomusaineen tunneilmapiirillä voidaan ajatella olevan vaikutusta suoraan myös oppituntien dialogisuuteen ja siten oppilaiden dialogitaitojen kehittymiseen, minkä vuoksi sen kehittämisellä on merkitystä. Opettajien tulisi myös tarjota tukea oppilaille tunteiden käsittelyssä ja tunnetaitojen harjoittelussa, sillä nuorten tunne-elämä on vielä kehittyvässä vaiheessa peruskouluikäisenä. Tutkimustulosten perusteella yhteisen katsomusaineen opetuksessa ja kehitystyössä tulisi siis kiinnittää huomiota enemmistö-vähemmistö-asetelmaan sekä rasistisen tai muutoin loukkaavan puheen ja käytöksen käsitteeseen, jotta jokaisella oppilaalla olisi turvallinen, hyväksytty ja kuultu olo osana moniarvoista oppilasjoukkoa.

Maisterintutkielma

Pitkänen, Mirja (2023). Seitsemäsluokkalaisten tunnekokemukset yhteisen katsomusaineen oppitunneilla. Haastattelututkimus turkulaisissa yläkouluissa. Pro gradu -tutkielma, 11/2023. Uskontotiede. Turun yliopisto.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231211153080>

Lähteet ja kirjallisuus

- Bar-On, Reuven 2006: The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicotema*, 18 (Supl.), 13–25.
- Goleman, Daniel 1997 (1995): *Tunneäly. Lahjakkuuden koko kuva*. Suom. Jaakko Kankaanpää. Otava, Helsinki.
- Hakala, Olli 2013: Filosofista etiikka ja elämäntutkimustietoa ei voi korvata, *Niin & Näin* 20 (1), 71–73.
- Himanen, Timo 2015: Miten uskonnonopetuksesta keskustellaan monikulttuuristuvassa Suomessa ja Euroopassa? Teoksessa Jaana Kouri (toim.) *Näkyvä ja näkymätön uskonto*, 141–166. Etiäinen; No. 7. Turun yliopisto, Turku.
- Kallioniemi, Arto 2013: Uskonto- ja katsomustieto kehitettävä uudeksi oppiaineeksi, *Niin & Näin* 20 (1), 73–75.
- Mayer, John D. 2004: *What is Emotional Intelligence?* UNH Personality Lab. University of New Hampshire.
- Nummenmaa, Lauri 2010: *Tunteiden psykologia*. Tammi, Helsinki.
- Reyes, Maria. R. & Marc A. Brackett & Susan E. Rivers & Mark White & Peter Salovey 2012: Classroom emotional climate, student engagement, and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 104 (3), 700–712.
- Sakaranaho, Tuula 2007: Pienryhmäläisten uskontojen opetus ja monikulttuurisuuden haasteet. Teoksessa Arto Kallioniemi & Eero Salmenkivi (toim.) *Katsomusaineiden kehittämissaasteita: opettajankoulutuksen tutkimusnonuudistuksen virittämää keskustelua*, 3–17. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Salmenkivi, Eero & Vesa Ähs 2022: *Selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja uudistamistarpeista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022: 13. Helsinki. Saatavissa: https://www.edilex.fi/ministerioiden_julkaisut/26869.pdf.